

nista novela iz ciklusa *Mi smo za pravicu* iako u biti neutralna i moguća stvarna prezimena uzdignuta snagom Kolarova pripovijedanja skoro u simbolne antičke koturne tragičnih ličnosti legende: Imbra Futač, Iva Pavunčec, Janko Klasnić, Mika Brezovački i drugi.¹⁰

HIPOKORISTICI I DERIVATI MUSLIMANSKIH IMENA ORIJENTALNOG PORIJEKLA*

Ismet Smailović

Morfološko prilagođavanje muslimanskih imena orijentalnog porijekla hrvatskosrpskom jeziku dobro se vidi i najradikalnije se provodi u njihovu skraćivanju i raznovrsnom izvođenju prema tvorbenim modelima domaće antroponimije. Taj proces je počeo davno, ja vjerujem istodobno s početkom islamizacije jednog dijela našeg stanovništva, i on neprestano traje i danas. Prve zapise o tome ostvario nam je turski putopisac *Evlija Čelebija* iz 1660. godine. Govoreći o Bosni i Bosancima on kaže: »Narod u ovoj zemlji svoja imena izgovara skraćeno, pa mjesto Mehmed kaže Meho, mjesto Ahmed — Ahmo, Šaban — Šabo, Ibrahim — Ibro, Zulfikar — Zuko, Hasan — Haso, Husein — Huso, Sulejman — Suljo, Ramadan — Ramo, Alija — Aljo.«¹ Skraćivanje orijentalnih imena nije uobičajeno u jezicima iz kojih takva imena potječu, pa je Čelebiji, putniku kroz cijelo Tursko Carstvo u Evropi, kroz Malu Aziju, Siriju, Palestinu, Mezopotamiju, dijelove Perzije, Krim, Dagestan, porječje Volge, Arabiju, Egipat, Sudan, Abesiniju i druge zemlje, skraćivanje osobnih imena u Bosni posebno palo u oči kao fenomen vrijedan da se u Putopisu zabilježi.

A gledajući našim očima, to nije nikakav antroponimski fenomen ni kuriozitet, već normalna pojava koju baštinimo iz svoje stare slavenske prošlosti i njome udomaćujemo svako osobno ime stranog porijekla na hrvatskosrpskom jezičnom području. Tomo Maretić o tome kaže: »I ostali slovenski narodi tvore ipokoristike od složenih imena kao i naš, kako se može obilno razabrati iz Miklošičeve radnje o slovenskim imenima. Već se iz toga vidi da su Sloveni još u vrijeme zajednice svoje počeli krnjiti složena imena u prosta.«²

¹⁰ M. Vaupotić, *Slavko Kolar*, Republika, 1963, str. 443.

¹ Evlija Čelebija, *Putopis*, I knj., izd. »Svjetlost«, Sarajevo, 1954. god., str. 129.

² Tomo Maretić, *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, Rad JAZU, knj. 81, Zagreb., 1886. god., str. 140.

* Ismet Smailović autor je opsežne monografije *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, u izdanju Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, 1977. godine. Prije nego što je njegovo djelo objavljeno, autor je za naš časopis poslao jedan njegov dio koji sada objavljujemo. *Ur.*

Teško je dati dobar i kratak odgovor na pitanje zašto se osobna imena skraćuju, a još teže — kako se skraćuju. Ni Maretić na to nije dao kategoričan odgovor, već kaže: »Glasovne promjene, što smo ih sada nabrojili u tvorbi ipokoristika, nijesu nikako ograničene, ne zbivaju se ni po kakim glasovnim zakonima, nego narod ide samo za tim, da što više olakša riječi, kojima zove svoje mile. Ja bih rekao, da uzrok rečenim silovitim glasovnim promjenama treba tražiti u težnji, da se ipokoristici što više izjednače djetinjem govoru ili tepanju: stariji zovu dijete onako, kako se ono samo zove. Dijete ne mogući izgovarati riječ onako kako treba, svakojako ih krnji i sebi olakšava.«³

Slično mišljenje ima i Pavle Rogić kad kaže: »Od najveće starine osjeća se težnja, da se oblik imena mijenja. To je i razumljivo, jer roditelji u imenu najčešće očituju svoju ljubav i nježnost prema djetetu. Tako su nastali najraznovrsniji likovi, u kojima je katkada teško prepoznati pravi lik imena... Takva skraćivanja mogu biti posljedica i dječijeg govora ili roditeljskog tepanja, pa takvi likovi mogu ostati u upotrebi za čitavog života onoga koga se tiču.«⁴

Baveći se pitanjem tvorbe osobnih imena u našem jeziku, Mate Šimundić utvrđuje veoma velik broj raznovrsnih oblika, ali ništa ne govori o razlozima njihova nastanka, već opravdano postavlja ovakvu konstrukciju: »Po unutrašnjoj naravi imena su veoma živahna, s ovime u svezi i tvorbena fleksibilna, jamačno su živahnija i fleksibilnija negoli bilo koje druge riječi ili vrste riječi. Iz dana u dan pojavljuju se novi oblici pa, praktično uzevši, nije moguće popisati sva ona što su sada u upotrebi, jer na raznim stranama nikne uvijek pokoje novo ime, prvenstveno izvedenica od postojećega, ili se unosi sa strane i prilagodi našem jezičnom osjećanju ili ostaje neizmijenjeno.«⁵

U svemu tome ima dosta istine, samo još treba uz to dodati i druge faktore: dijalekatske osobitosti, ekonomičnost obavijesti, antroponimsko pomodarstvo, glasovnu strukturu imena i psiholingvističke razloge. *I ne treba zaboraviti da sve što je o tome rečeno, vrijedi i za naša muslimanska imena orijentalnog porijekla.*

Još je teže govoriti o načinu skraćivanja imena i tvorbi njihovih raznovrsnih derivata. Naše normativne gramatike o tome veoma malo pišu i ne daju nam dovoljno objašnjenja o tako zanimljivom pitanju. To potvrđuje i Mate Šimundić ovako: »Normativne gramatike nepotpuno, tek usputno dotiču osobna imena, i u tome im ne preostaje drugo nego prihvatiti postojeće stanje

³ Isto, str. 142.

⁴ Pavle Rogić, Ime kao predmet antroponimijskih ispitivanja, Pitanja književnosti i jezika, knj. 3, sv. 1. i 2, Sarajevo, 1956. god., str. 50. i 51.

⁵ Mate Šimundić, Tvorba osobnih imena u hrvatskome ili srpskom jeziku, Založba Obzorja, Maribor, 1970. god., str. 2.

kakvo vlada u svim krajevima hrvatskoga ili srpskog govornog područja... Književni se jezik našao širom otvoren svim dijalektalnim osobinama što ih sadrže imena, zapravo se u normiranome književnom jeziku nalazi *antropo-nomastički pandijalektizam* (istakao M. Š.), i morfološki i naglasni.«⁶

Nije ovdje mjesto da se opširnije govori o raznovrsnim načinima tvorbe hipokoristika i mnogobrojnih derivata *svih naših imena*, već je potrebno vidjeti situaciju imena orijentalnog porijekla u općem sustavu sufiksalne i pre-fiksalne tvorbe osobnih imena u našem jeziku. *U takvom razmatranju može se odmah konstatirati da se muslimanska imena orijentalnog porijekla veoma lako i potpuno prilagodavaju gotovo svim tvorbenim modelima hrvatsko-srpskoga jezika i da svojim porijeklom ne daju nikakav otpor da dobiju odgovarajući hipokoristični, augmentativni, pejorativni ili od toga kakav drugi izvedeni oblik koji postoji u morfološkom sustavu našega jezika. Ona se, dakle, u hrvatskosrpskom jeziku ponašaju kao i sva ostala naša imena bilo kojega porijekla.* Pogledajmo takvu konstataciju u karakterističnim primjerima.

1) *Tvorba ženskog imena od muškog nastaje dodavanjem nastavka -a, npr.: Ajet > Ajeta, Bèhdžet > Bèhdžeta, Đulizār > Đulizára, Fikret > Fikreta, Hikmet > Hikmeta, Īsmet > Īsmeta, Pāšan > Pāšana i sl. (kao: Jòsip > Jòsipa, Tòmislav > Tòmislava, Živān > Živana i sl.).*

2) *Tvorba hipokorističnih oblika i njihovih derivata nastaje vrlo različito:*

a) *Od punog imena uzima se prvi slog sa suglasnikom na kraju pa se dodaju nastavci:*

-a: (za ženska imena) *Dérv-a* (od Dèrviša) *Fát-a* (od Fatíma), *Méjr-a* (od Mějrema), *Ráz-a* (od Razija), *Véz-a* (od Vezíra) itd. (kao *Ánd-a* od *Andèlija*, *Jél-a* od *Jèlena*, *Már-a* od *Màrija*);

-a: (za muška imena u centralnoj Hercegovini) *Mèh-a* (od Mèhmed), *Hüs-a* (od Husèin), *Jüs-a* (od Jüsuf), *Džëm-a* (od Džëmāl) itd. (kao: *Jòv-a* od *Jòvan*, *Lāz-a* od *Lāzār*, *Tòm-a* od *Tòmislav*);

-an: *Ag-an* (od àga), *Avd-an* (od Avdülāh, odnosno od Abdülāh), *Bèc-an* (od Bècír), *Hādž-an* (od hādžija), *Ībr-ān* (od Ibrāhim), *Mèh-an* (od Mèhmed), *Pāš-an* (od pāša), *Sālk-an* (od Sálko) itd. (kao: *Mil-an*, *Dràg-an*, *Rād-an*, *Stòj-an*);

-če: *Müj-če* (od Müjo < Müstafa), *Jüš-če* (od Jüsuf), *Säl-če* (od Sálih) i sl. (kao: *Dār-če*, *Jòv-če*, *Ljüp-če*);

⁶ Isto, str. 2.

- ica*: *Bīb-ica* (od *Bíba* < *Habíba*), *Fähr-ica* (od *Fàhrija*), *Fàtm-ica* (od *Fàtma* > *Fatíma*), *Íbr-ica* (od *Ibráhim*), *Mèh-ica* (od *Mèhmed*), *Mũj-ica* (od *Mújo* < *Mùstafa*) i sl. (kao: *Dråg-ica*, *Ív-ica*, *Jøv-ica*, *Jür-ica* itd.);
- íc*: *Àhm-íc* (od *Àhmed*), *Mèh-íc* (od *Mèhmed*), *Sàlk-íc* (od *Sálko*) i sl. (kao: *Mil-íc*, *Vùk-íc*, *Zvònk-íc*);
- ija*: *Àvd-ija* (od *Àvdo* < *Àvdulāh* < *Àbdulāh*), *Bèg-ija* (od *bèg*), *Đùl-ija* (od *dùl*), *Hànk-ija* (od *Hánka* < *Hanífa*) i sl. (kao: *Dråg-ija*, *Mil-ija*, *Stàn-ija*);
- ika* *Hàs-ika* (od *Hàsan*), *Hūs-ika* (od *Husèin*) i sl. (kao *Àc-ika*, *Làd-ika* i sl.);
- ilo*: *Mũj-ilo* (od *Mújo* < *Mùstafa*) kao *Mòmč-ilo*;
- in*: *Mũjč-in* (od *Mũjko* < *Mùstafa*), *Sàlč-in* (od *Sálko* < *Sálih*) i sl. (kao: *Cvijèt-in*, *Ràd-in* i sl.);
- jo* *Àl-jo* = *Áljo* (od *Àlija*), *Súl-jo* = *Súljo* (od *Sulèjmān*) i sl. (kao *Íl-jo* = *Íljo*, *Míl-jo* = *Míljo* i sl.);
- ka*: (za muška imena) *Hūs-ka* (od *Husèin*), *Mũj-ka* (od *Mújo*) i sl. (kao *Jøš-ka*, *Miç-ka* i sl.);
- ka*: (za ženska imena) *Bèh-ka* (od *Behíja*), *Ćám-ka* (od *Ćamila*), *Džém-ka* (od *Džemíla*), *Fàt-ka* (od *Fatíma*), *Hán-ka* (od *Hanífa*), *Sèn-ka* (od *Seníja*), *Šéf-ka* (od *Šefíka*), *Zúl-ka* (od *Zulèjha*) i sl. (kao: *Bòr-ka*, *Jèl-ka*, *Vøj-ka* i sl.);
- ko*: *Bès-ko* (od *Bèsim*), *Džév-ko* (od *Džèvdet*), *Hál-ko* (od *Hàlil*), *Hàs-ko* (od *Hàsan*), *Mũj-ko* (od *Mújo* < *Mùstafa*), *Nám-ko* (od *Námik*), *Núr-ko* (od *Núrija*), *Ràs-ko* (od *Rásid*), *Sál-ko* (od *Sálih*) i sl. (kao: *Brân-ko*, *Rüst-ko*, *Trif-ko*, *Třp-ko* i sl.);
- o*: *Hàs-o* (od *Hàsan*), *Jús-o* (od *Jusuf*), *Méh-o* (od *Mèhmed*), *Rám-o* (od *Ramādan*), *Šévk-o* (od *Šèvket*) i sl. (kao: *Bòž-o*, *Ív-o*, *Jøv-o*, *Mát-o*, *Stév-o* i sl.);
- uška*: *Fàt-uška* (od *Fatíma*), *Hàn-uška* (od *Hanífa*) i sl. (kao: *Àn-uška*, *Jàn-uška*, *Pètr-uška* i sl.).

b) Od punog imena uzima se prvi slog sa samoglasnikom na kraju pa se dodaju nastavci:

- do*: *Dé-do* (od *Dèrviš*) kao *Dá-do* (od *Dàvorin*);
- jo*: *Fá-jo* (od *Fáik*), *Mú-jo* (od *Mùstafa*), *Sé-jo* (od *Sèid* i *Sèād*) i sl. (kao: *Mí-jo*, *Pá-jo*, *Vú-jo* i sl.);

-šo/ša: *Dé-šo* (od *Dèrvīš*), *Má-šo* (od *Màhmud*), *Mē-ša* (od *Mēhmed*), *Mú-šo* (od *Muhárem*) i sl. (kao: *Já-šo*, *Né-šo*, *Tó-šo*, *Trí-šo* i sl.).

c) Od punog imena uzme se slog iz sredine sa suglasnikom na kraju pa se doda nastavak:

-o: *Bráh-o* (od *Ibráhim*), *Dúl-o* (od *Abdùlāh*), *Hám-o* (od *Muhàmed*), *Hár-o* (od *Muhárem*) i sl. (kao: *Lák-o* od *Alèksāndar* i *Tóz-o* od *Svè-tozār*).

d) Od punog imena uzme se samo posljednji slog pa se dodaju nastavci:

-ko: *Zém-ko* (od *Azem*) kao *Bór-ko* (od *Vèlibōr*);

-o: *Báz-o* (od *Ābāz*), *Dín-o* (od *Sabahūdīn*, *Sadūdīn* i *Sabahūdīn*), *Fík-o* (od *Vèfik*), *Máz-o* (od *Ālmāz*), *Méd-o* (od *Mēhmed*) i sl. (kao: *Šán-o* od *Dùšan* i *Tín-o* od *Avgústīn*).

e) Od punog ženskog imena uzmu se samo posljednja dva sloga bez nastavaka:

Díka (od *Sadíka* i *Sidíka*), *Hána* (od *Rejhána*), *Núna* (od *Memnúna*), *Tídža* (od *Hatídža*), *Tíma* (od *Fatíma*) i sl. (kao: *Đína* od *Đordína*, *Fína* od *Jozefína*, *Sávka* od *Ljèposāvka*).

f) Uzme se puno ime pa se dodaju nastavci:

-ica *Ōmer-ica* (od *Ōmer*) kao *Īvan-ica* (od *Īvan*);

-ko: *Hàsān-ko* (od *Hàsan*), *Jàsmin-ko* (od *Jàsmin*) i sl. (kao: *Jèlèn-ko*, *Màrin-ko*, *Milān-ko* i sl.).

3) *Imena augmentativnog ili pejorativnog značenja* tvore se najčešće ako se od punog imena ili njegovog hipokoristika uzme prvi slog sa suglasnikom na kraju pa se dodaju nastavci:

-aka: *Ibr-aka* (od *Ībro* < *Ibráhim*), *Mùj-aka* (od *Mújo* < *Mùstafa*) kao *Jöz-aka* (od *Józo* < *Jösip*) i *Īv-aka* (od *Īvo* < *Īvan*);

-aš: *Āhm-āš* (od *Āhmo* < *Āhmed*) kao: *Jöv-āš* (od *Jóvo* < *Jòvan*), *Jür-āš* (od *Júro* < *Jürāj*), *Tòm-āš* (od *Tómo* < *Tòmislav*);

-uka: *Avd-uka* (od *Ávdo* < *Avdùlāh* < *Abdùlāh*), *Dèd-uka* (od *Dédo* < *Dèrvīš*), *Pāš-uka* (od *Pāšan*) kao: *Bòž-uka* (od *Bóžo* < *Bòžidār*), *Màt-uka* (od *Máto* < *Mätija*) i sl.

-una: *Ajk-una* (od *Ājka*), *Bèg-una* (od *Béga*) kao: *Īd-una* (od *Īda* < *Leonída*) i *Jòk-una* (od *Jóka*);

- ura: *Fàt-ura* (od *Fáta* < *Fatíma*) kao: *Ánd-ura* (od *Ánda*), *Pàv-ura* (od *Páva*) i sl.
- uša: *Fàt-uša* (od *Fáta* < *Fatíma*), *Hàf-uša* (od *Háfa* < *Hafija*), *Hàjr-uša* (od *Hájra* < *Hajríja*), *Hàn-uša* (od *Hána* < *Rejhána*), *Mèjr-uša* (od *Méjra* < *Méjrema*) i sl. (kao: *Án-uša* od *Ána*, *Dàn-uša* od *Dána*, *Màr-uša* od *Mára* i sl.);
- uška: *Fàt-uška* (od *Fáta*), *Hàn-uška* (od *Hána*) kao: *Ìv-uška* (od *Ìva* < *Ìvana*), *Pètr-uška* (od *Pètra*) i sl.

U vezi s tvorbom hipokorističnih oblika od muslimanskih imena orijentalnog porijekla ovdje treba iznijeti jednu zanimljivu i veoma čudnu pojavu u Cazinskoj krajini, o kojoj se u našoj naučnoj literaturi nije uopće pisalo. Radi se o ženskim dvosložnim hipokorističnim imenima sa završetkom na -o u nominativu jednine, npr.: *Ajko*, *Béjzo*, *Džéhvo*, *Háto*, *Hávo*, *Kádo*, *Méjro*, *Názo*, *Rámzo*, *Šáho* i sl. Kad sam prvi put čuo takvo ime, mislio sam da je to usamljen slučaj, ali kad sam otišao u Cazin, Veliku Kladušu i Pećigrad, uvjerio sam se da su oblici takvih ženskih imena veoma česti. Čak su i u matičnim uredima tako zabilježeni vlastitom rukom i bivših i sadašnjih matičara.

Kako objasniti takvu čudnu pojavu i zašto ona postoji baš u Cazinskoj krajini? I da li postoji samo u Cazinskoj krajini? Dok sam prikupljao muslimanska imena po Bosni i Hercegovini, mislio sam da takvi čudni hipokoristici postoje samo u Cazinskoj krajini i samo u Muslimana, međutim, iz naknadnih usmenih obavještenja nekih naših jezičnih stručnjaka saznao sam da takvih ženskih imena ima i drugdje, i ne samo u Muslimana.⁷

Ovakve činjenice proširuju ovaj interesantan problem na šire područje (i izvan Cazinske krajine) i zahtijevaju veoma oprezan znanstveni pristup. Sigurno je da do takvih hipokorističnih oblika nije moglo doći iz orijentalnih jezika, jer u tim jezicima hipokoristici od ljudskih osobnih imena uopće ne postoje, a pogotovo ih nema takvog oblika. Ni mogućnost kakvog starobalkanskog supstrata ne dolazi u obzir, jer nema uvjerljivih razloga zbog kojih bi se takav supstrat sačuvao baš kod bosanskih Muslimana i nešto u Imotskoj krajini kod Hrvata. To ne može biti ni slavenska antroponimijska crta, jer u slavenskim, a posebno u južnoslavenskim jezicima ne postoje ženska osobna imena sa završetkom na -o u nominativu jednine. Pravi odgovor na to pitanje

⁷ Tako npr. Mate Šimundić tvrdi da se na krajnjem jugozapadu Imotske krajine, u selima Zagvozdu, Grabovcu i Rastovcu, zatim još više na zapad u selima omiške općine (Donja Žezavica, Šestanovac, Zadvarje, Slime i dr.) ženska nemuslimanska imena u nominativu jednine završavaju na -o umjesto na -a, npr. *Jágo* umjesto *Jága*, *Iko* umjesto *Ika* (od *Ilínka* i *Ìvana*) i sl. Miloš Okuka je u dolini rijeke Râmč također naišao na takve oblike imena, uglavnom kod Muslimana, a Lazar Matković, prosvjetni savjetnik u Zenici, obavijestio me da su među Muslimanima u dolini rijeke Bilē (kod Travnika) veoma česta ženska imena sa završetkom na -o u nominativu jednine, npr.: *Ajko*, *Béjzo*, *Háto*, *Šázo* i sl.

treba da daju buduća znanstvena proučavanja jugoslavenske antroponimije na hrvatskosrpskom jezičnom području i takvoj pojavi moraju posvetiti posebnu pažnju.

Izuzimajući navedeni fenomen u Cazinskoj krajini, u dolini rijeke Rāmē i dolini rijeke Bīlē, a što ima svoj pandan i u jednom dijelu Imotske krajine, svi navedeni primjeri i komparacije dovode do zaključka *da su se muslimanska osobna imena orijentalnog porijekla potpuno prilagodila tvorbenom sustavu osobnih imena u našem jeziku, da ih naš jezik bez poteškoća modificira po svojim tvorbenim modelima i pravilima, pa ih zato u proučavanju naše antroponimije ne treba odvajati od ostalih osobnih imena koja postoje na hrvatskosrpskom jezičnom području.*

ŠIME STARČEVIĆ I FONOLOŠKI OPIS NOVOŠTOKAVSKIH NAGLASAKA

Zvonimir Junković

1. Kao javni radnik Šime nam je Starčević ostao u dosta neugodnoj uspomeni: pripadao je onim »sitnijim duhovima« koji nisu shvatili pravi smisao borbe oko jezičnoga, kulturnoga i političkog jedinstva južnih Slavena u toku 19. stoljeća, napadajući podjednako oštro i pristaše Ljudevita Gaja, i sljedbenike Vuka Stefanovića Karadžića, i potpisnike Bečkoga dogovora.¹ Ne bismo, međutim, smjeli zaboraviti da njegova gramatika sadrži prvi suvisli opis novoštokavskih naglasaka.² Zasluga je Branka Drechslera Vodnika što je na tu činjenicu upozorio poznatoga akcentologa Stjepana Ivšića. Ovaj je sažeto prikazao Starčevićeve poglede u jednom od uglednih izdanja Jugoslavenske akademije, pa su oni postali pristupačni širem krugu stručnjaka. Njima su se obilno poslužili praški fonolozi pri razradi pretpostavke o prirodi prozodijskih obilježja u južnoslavenskim govorima.³ Na taj je način spašen od zaborava dragocjeni sud o vrijednosti jezičnih osobina o kojima se još i danas mnogo raspravlja. Pisac *Ričoslovice* nije značajan samo po tome što je razlikovao četiri naglasaka prije Karadžića i Đure Daničića: njegov je opis prozodijskih crta bolji, s fonološkoga gledišta, od opisâ u većini suvremenih gramatika.

¹ Lj. Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb, 1965, str. 34—37, 51, 55.

² NOVA RICSOSLOVICA ILIRISKA VOJNICSKOJ MLADOSTI KRAJICSNOJ POKLOJNENA TRUDOM I NASTOJANJEM SHIME STARCSEVICHJA XUPNIKA OD NOVOGA U U LICU U TARSTU 1812.

³ S. Ivšić, *Akcentat u Gramatici Ignjata Alojzije Brlića, Rad JAZU* 144, str. 67—68, bilj. 3. R. Jakobson, *Die Betonung und ihre Rolle in der Wort- und Syntagmaphonologie*, TCLP 4, str. 164 i sl. N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Pariz, 1957, str. 211, 227-228.